

## Marjan Teeuwen Interview 6 November 2025 door Daniela Schwabe

- DS: Oké. Marjan, ik heb natuurlijk naar je werk gekeken. Ik ken je werk al best wel lang. Ik wil het graag met je hebben over de verwoeste huizen serie. Want die vindt ik heel intrigerend. We kunnen het ook over andere dingen hebben natuurlijk.
- MT: Nee, je hebt de leiding. Je hebt de regie.
- DS: Heel goed. Ik heb naar wat podcasts geluisterd met jou. Daarin werden natuurlijk ook al wel wat vragen beantwoord. Dus dat is heel fijn. Maar goed, misschien om te beginnen. Ik ben heel erg benieuwd naar jouw gedachtes over ruimte. Jij doet die ingrepen natuurlijk.. Misschien is het ook goed om te zeggen, ik heb zelf nooit de mogelijkheid gehad om het in het echt te ervaren.
- MT: Dat kun je nog.
- DS: Is dat zo?
- MT: Bij Brutus is het nu al anderhalf jaar open. Die staat al anderhalf jaar. Oh sorry nee, hoe lang is het nu? Een dik jaar. Ik heb het zo druk gehad toen met dit aankopen en verbouwen en Brutus bouwen. Maar goed, het is nog te zien.
- DS: Echt waar? Nou, dan ga ik er binnenkort naar kijken.
- MT: Die semi-permanentie is de eerste keer in mijn carrière. En die blijft staan. Totdat ik zeg, nu is het verval dusdanig dat het geen recht meer doet. Of Brutus zegt het. Maar anders gewoon als Joep van Lieshout daar de hele boel sloopt. En gaat bouwen. Een torenflat..
- DS: Ja, ik hoorde dat het aanstaande is.
- MT: Zijn museum, ja. Nou, de toestemmingen zijn er, maar het kan nog wel een paar jaar duren, dacht ik.
- DS: Maar ik hoorde toevallig via iemand die ik ken, die was gevraagd als investeerder. Dus daardoor weet ik...
- MT: Die was gevraagd als investeerder voor Joep van Lieshout?
- DS: Precies, dus daardoor had ik een beetje gehoord dat het gaat gebeuren.
- MT: Ja, ik weet dat hij met dat soort mensen werkt.
- DS: Nou, dan ga ik zeker kijken. En bij Brutus, ga je dan ook af en toe nog terug, zeg maar verplaats je daar nog wel eens wat? Of blijft het exact zoals het was?
- MT: Nee, alleen als er iets gevallen is, dan is er iemand van Brutus die me even helpt. Met zo'n ladder, die heb ik niet meer daar, om even iets terug te leggen. Maar eigenlijk ziet het er nog heel goed uit.
- DS: Oh, wat goed.
- MT: Er is wel heel veel regen geweest en heel veel ook overstroming, tot 20, 30 centimeter waardoor.. aan een kant sijpelt dat water, en dat is eigenlijk een witte sculptuur, maar die is in de loop van de tijd gewoon bruin geworden. Maar eigenlijk is dat gewoon ook mooi, dat verval. Het is een ruïne in een ruïne. Het wordt de ruïne in een ruïne, want wat Joep me aanbood was een ruïne..
- DS: En die heb je gekregen
- MT: Die heb ik gekregen omdat het een ruïne was en hij er niks meer mee deed. En ik vind het een hele mooie ruimte om in te werken. Vierkant, vierkant.
- DS: Het is dus de eerste keer dat jouw werk zo lang blijft staan?
- MT: Semi-permanent, ja, zeker. Dat is nog nooit eerder geweest. Er zijn altijd investeerders, vastgoedontwikkelaars, die nieuwbouwplannen hebben. Waardoor het gewoon tijdelijk is, altijd tijdelijk is.
- DS: Net als het leven zelf..
- MT: Net als het leven zelf en net als alles in ons biologische systeem, in de maatschappij, in de natuur, in het heelal, overal. We komen van bloei tot neergang.
- DS: Laten we beginnen. Ik ben heel benieuwd naar jouw werkproces. Ik heb natuurlijk al wel het een en ander gehoord ongeveer over hoe dat gaat. Je bent op zoek naar ruimte of het wordt je aangeboden, je gaat samenwerken. Je moet dus allerlei vergunningen aanvragen. Maar op het moment dat ze zeggen,

‘oké, jij kan beginnen’. Is het dan zo dat je al je plan hebt, wat je gaat doen? Wat gebeurt er als je de sleutel krijgt?

MT: Het begint eigenlijk met; er is bijna altijd een constructierapport nodig. Een constructierapport, de eisen die ze stellen, zijn eigenlijk hetzelfde als dat je een huis gaat bouwen. Omgevingsvergunning, dat is echt een zware vergunning. Ik heb drie keer met woningbouwverenigingen gewerkt. Zij zorgden dan voor die vergunning. Maar goed, ik was natuurlijk aanwezig. En als je met de constructeur begint, dan moet je weten wat je gaat doen. Welke vloeren gaan eruit, welke komen naar beneden, noem maar op. Dus dat moet je dan gewoon weten. Dus het begint eigenlijk, je krijgt een uitnodiging of je hebt zelf een pand gevonden waar toestemming voor is. Dan begint het gewoon met een artistiek concept, een ontwerp te maken. Dat is het begin. Ik heb in Nederland altijd met dezelfde aannemer gewerkt. Vanaf het allereerste begin, hij kan lezen en schrijven met mijn werk. Hij zegt ook; dit kan wel, dit kan niet. Hij gaat ook tot het randje, dan zorgt hij wel dat dit kan, maar hij gaat nooit over die grens heen. Ik weet als Twan zegt het kan, dan kan het en dan is het ook veilig en dan kunnen we het veilig maken.

DS: Ja, heel belangrijk lijkt me.

MT: Dat is heel belangrijk. In het buitenland is dat natuurlijk anders, daar werk ik met buitenlandse constructeurs en aannemers. Maar soms kan ik ook toe met.. ik heb heel lang dezelfde technische man gehad. Eerst in Den Bosch heel lang en later hier in Amsterdam; Teun. Maar die ging ook gewoon mee.. vijf maanden naar Japan, vier maanden naar Japan.

DS: Fantastisch

MT: Ja, of hij is ook vier maanden mee naar Rencontre in Arles, in Frankrijk geweest. Bij die projecten had ik geen constructeur nodig. In Japan niet, omdat het houthuisjes waren. Daar is wel een ingenieur af en toe komen kijken. Daar konden wij overleggen; deze balk wil ik er eigenlijk uit. Dat is wel een steunbalk. Wat is er nodig als we die eruit halen? Is er een oplossing om die eruit te halen? Op die manier ging het vaak in Gaza ook, maar daar is ook wel iets ernstigs gebeurd omdat die ingenieur, een ontzettende macho, een fout gemaakt had. In het beton dacht hij dat de wapening zo liep, maar hij liep andersom. Dus hij zat gelukkig aan de hijskraan nog, die hele vloer van zeven bij vier, die hing nog aan de hijskraan. En toen knapte hij. Omdat hij het gewoon fout berekend had! Hij had niet gezien dat die wapening zo liep. Dat is toch iets essentieels? Dat moet je toch als eerste bekijken, zou je denken. De documentairemaker was toen met filmopname bezig en hij wilde dat die filmmaker stopte, en dat hebben wij geweigerd. Later wilde hij.. want ik was een vrouw en ik ben zijn baas, ik stuur hem aan, maar hij schaamde zich zo dat hij niet meer op de bouw kwam. En die vrouw, ik had ook een vrouwelijke ingenieur, maar die had hij allang terzijde geschoven. Maar toen heeft die organisatie, de Rode Halve Maan, geëist dat hij dit met mij afmaakte. Met heel veel tegenzin is die toen een paar keer nog gekomen. Dus zo kan het ook gaan.

DS: Ja, dat klinkt vrij ingewikkeld.

MT: Nee, je weet in die culturen gaat het zo. Je voegt je je ook naar hoe het daar gaat. En ik had gewoon ongelooflijk goede steun, support, in alles, begeleiding, in alles. De Rode Halve Maan, dat is eigenlijk de Palestijnse tak van het Rode Kruis. Ik heb zelden zo'n fijne samenwerking gehad als in Gaza. Of all places!

DS: Wat bijzonder.

MT: Ja, zo welkom en ze vonden het zo ontzettend nodig. Die trauma's, de hele... Zij voelden enorm de noodzaak.

DS: Bijzonder.

MT: Heel bijzonder.

DS: Dus eigenlijk als je aan de slag gaat, dat rapport moet er komen, weet je dan al wat je gaat doen?

MT: In Gaza was er geen rapport. In Arles was het niet nodig, in Japan was het ook niet nodig. Een local ingenieur kan dat in feite goed. Maar goed door die culturele verschillen daar, door ongelijkheid, vrouwen, ging daar het mis, maar anders was het gewoon prima gegaan.

DS: Mijn vraag is eigenlijk weet je wat je gaat doen voordat je begint?

MT: Zeker, want wil ik met de aannemer of mijn technische man bespreken wat ik wil gaan doen, dan moet ik weten welke grote constructieve ingrepen ik wil gaan doen. Daar moet dan toestemming op komen. Of mijn technische man of een aannemer, als er geen constructie rapport nodig is, zij moeten weten wat ik wil. Dan heb ik meer ruimte als dat rapport toch niet nodig is. Eigenlijk is er altijd voldoende ruimte voor het proces. Dit zijn de hele grote constructieve ingrepen. Die moeten uiteraard gewoon heel goed

bedacht worden. Maar ik heb nog zoveel ruimte voor hoe ik dit in detail ga opbouwen. Dat ik nooit het gevoel heb gehad van jee, nu zit ik helemaal vast of zo. Of nu zou ik eigenlijk iets anders willen doen. Dat grote plan, dat moet er toch zijn. Voor mij ook.

Want het is vaak best ingewikkeld. In Japan had ik het huis niet gezien; gewoon via internet, foto's, plattegronden. In Gaza wel, daar ben ik wel geweest van tevoren. Maar ook voor jezelf, nu dan in Suriname.. Het duurt soms echt een hele tijd voordat je een ruimte voor jezelf.. dat ik daar beeld op heb. En dat ik kan overzien; als ik van die ruimte naar die ruimte de muur eruit haal, de vloer dit mee doe, dat je dan overzicht hebt in wat er zal ontstaan. Dat duurt best een tijdje voordat ik goed beeld heb. Dus ik ben echt een tijd aan het puzzelen en aan het verdiepen in wat er moet gebeuren. Maar, ik ga bijna altijd uit van één abstract beeld, één hoofdbeeld. Maar er zijn vaak heel veel andere perspectieven die ik nu ook niet kan overzien van tevoren. Maar ik maak dat hoofdbeeld en soms aan twee kanten. Nou, en dan op de bouw krijg ik ook nog die side views. En dat zijn eigenlijk cadeautjes. En daar kan ik weer op reageren. Van; wat heeft dat nodig?

DS: Dat kan ik me heel erg voorstellen.

MT: Ja, je moet van tevoren een goede structuur hebben, bouwkundig. En in het proces kun je nog heel veel dingen besluiten, zoals plan/ opbouw gestapelde wanden, materialen etcetera.

DS: Ja, oké. Dus eigenlijk eerst de grote lijnen en de details. Daar is dan gewoon nog ruimte voor. Een van mijn vragen van de lijst, maar die sluit hier mooi op aan, is ook, je zegt; je maakt eigenlijk twee hoofdbeelden. Of soms maar één. Heb je daarmee al de foto in gedachten?

MT: Eigenlijk wel. Eigenlijk zeker. En het wordt ook ongeveer dat ontwerp.

Weet je, net als Rusland, daar neem ik zo'n A4'tje mee. Meer niet, hè?. En eigenlijk wat eruit komt, ja, dat wordt ongeveer dat.

DS: Maar hoe belangrijk is de uiteindelijke foto? Of is het belangrijker dat mensen het ervaren?

MT: Nee, het is echt beide. Het is gewoon beide. Beide disciplines. De installatie heeft geheel andere kwaliteiten dan de foto, die twee dimensionaal en plat is. Totaal andere. Maar het zijn wel kwaliteiten waarin ze verschillen. De installatie daar loop je doorheen.. de zintuigen, je hoort het water in Brutus, je ruikt het. Ja, een foto is eigenlijk heel plat hè?

DS: Ja, eigenlijk zijn ze tegenovergesteld aan elkaar, maar in jouw geval vullen ze elkaar heel goed aan.

MT: Voor mij vullen ze aan, ook omdat de installaties verdwijnen en de foto's overeind blijven. Die blijven bestaan. En daar werken de galleries dan mee, met die foto's. Dus die kunnen verkocht worden. Precies. Ook dat is nodig.

DS: Dat is zeker nodig. Je vertelde al, je werkt met Twan soms. Teun. Heb ik goed opgelet?

MT: Teun is nu gepensioneerd. Twan werkt nog wel.

DS: Oké, wat voor mensen heb je nog meer in je team? Heb je een vast team?

MT: Deels, een vaste aannemer (al sinds 2008). En Teun was er ook altijd, 5 projecten mee gedaan.. Ik ben nu bezig, ook met het project in Groningen, in het mijnschade gebied. Daar wil Kunstpunt, de organisatie met wie ik dat ga uitvoeren, het vroegere CBK in Groningen, die willen heel graag dat ik met een lokale aannemer werk. En dat begrijp ik ook. Dat is ook goed. Ze hebben ook heel veel ervaring met mijnbouwschade, en hoe ze dingen aanpakken en welke maatregelen ze moeten nemen. Zodat het niet helemaal gaan instorten, noem maar op. Dus ze hebben veel ervaring. Ze waren hier vorige week. Nou, de eerste afspraak maak ik dan met Twan. En de nieuwe aannemer.

DS: Ja, precies.

MT: En daarna ga ik gewoon met die andere aannemer werken. Als dat goed bevalt. En anders moet er een andere komen.

DS: Ja. En komen dan nog veel mensen jou helpen?

MT: Ik heb daarnaast... De aannemer heeft gewoon die constructieve werkzaamheden die hij moet doen. En dat is beperkt in de tijd. Maar ik werk zelf soms wel maandenlang. En daarvan komt Twan een aantal weken of een maand. Maar ik soms wel drie maanden. En dat doe ik altijd met een technische man aan mijn zijde. En daarnaast een of twee studenten of jonge kunstenaars. En die laatste is daar vooral voor hand en spandiensten. Dat ontwikkelt zich ook vanzelf. Hoeveel heeft iemand in huis en wat ziet ie, wat pakt ie aan? Dus dat ontwikkelt zich ook zelf. Dan zijn het ook assistenten soms naast Twan. Maar

Teun is gepensioneerd, dus die doet het niet meer. Dus in Brutus heb ik met een nieuw iemand gewerkt.

DS: Oké, ik was benieuwd, en ik kan me voorstellen dat je het niet helemaal in je eentje doet. En dat is ook heel begrijpelijk.

MT: Ja, en ik heb ook polio. Ik bedoel, ik kan helemaal niet sjouwen met tegelijkertijd iets in mijn handen. Zij brengen me alles.. naar de plek waar ik werk.

DS: Ja en daar was ik benieuwd naar.

MT: Ik kan dat niet eens.. sjouwen met iets in mijn handen en lopen door het puin.

DS: Oké maar ze komen het jou aandragen?

MT: Ja, ik zeg wat ik nodig heb.

DS: Wat goed.

MT: Ja, natuurlijk.

DS: Ik ben zelf lang assistent geweest van Berend Strik.

MT: Oh ja, de geborduurde foto's.

DS: Daar heb ik gebordurd inderdaad. Ik heb dat 4,5 jaar gedaan met echt veel plezier. Op een gegeven moment zei hij 'Lieverd, je hebt gewoon je eigen praktijk. En het is echt tijd dat we collega's worden'. Nou, dat vond ik ook wel...

MT: Mooi, mooi hoe hij dat formuleert, zeker.

DS: Zeker. En daar zei hij... 'Je hebt gewoon veel in je mars'.. maar ik vond het zo fijn daar. En ik vond het heel leuk, hij gaf me ook best wel veel vrijheid.

MT: Ja, dat is zeker mooi.

DS: En ik was eigenlijk benieuwd, stel dat je dan zo'n team aanstuurt, hoe je dan uitlegt wat je graag zou willen. Of dat daar wat vrijheid in zit?

MT: Nee, eigenlijk niet zo heel veel. Technisch overleg ik, want die ervaring die mijn technische man heeft heb ik gewoon niet, dus daar neem ik alles van aan, maar artistiek, nee.. Ik laat mensen ook niet stapelen. Het moet mijn handschrift worden en ik kan pas nadenken door het te doen. Ik kan niet op een stoel zitten en zeggen 'ja, dan doe je het zo en zo en zo'. Dat werkt niet. Ik denk eigenlijk terwijl ik het in mijn handen heb en dan neem je ook de besluiten. Dat kun je niet uitleggen. Maar in grote lijn, ze zien wat ik aan het doen ben. Ik zit op een steiger, op een krukje of ik sta zolang als ik kan en zij brengen wat ik nodig heb en dat moet klein gemaakt, dat moet met een decoupeerzaag gezaagd worden of wat dan ook, dus ja zo gaat het eigenlijk.

DS: Dat wilde ik erg graag weten, daar was ik erg benieuwd naar, hoe ziet dat praktische er dan uit?

MT: Ik wil altijd een heel klein team. Ik wil helemaal niet veel mensen op de bouw, zo weinig mogelijk eigenlijk. Ik moet de ruimte hebben in mijn hoofd. Naarmate je met meer mensen bent is er meer afleiding, meer ruis. Dus ik werk met zo weinig mogelijk mensen. Eigenlijk het liefst Teun en dan nog één assistent. En Twan die komt gewoon op zijn eigen momenten binnen denderen. Dat is gewoon zo. Dat is prima, maar hij heeft ook gewoon zijn eigen afdeling. Hij weet wat hij moet doen met zijn mannen. Soms komt hij ook wel met vier of vijf op.

DS: Een goede samenwerking.

MT: Jazeker, zeker.

DS: En voor zo'n man lijkt het me ook heel leuk en uitdagend.

MT: Hij vindt het volgens mij ook heel leuk, elke keer als ik hem vraag. Daar is hij ook best wel trots op. Zijn zoon gaat het bedrijf overnemen. En die zoon mag al de signatuur van het bedrijf bepalen voor de toekomst. En die zoon wil echt in de fundamente, daar is in de toekomst ook heel veel in te doen door verzakkingen en dergelijke. Dus ja, dit is ook altijd een avontuurvorm voor hem.

DS: Ja, ik kan me dat voorstellen.

MT: En hij vindt het ook vaak leuk, want hij heeft ook vaak met Poolse mensen, maar nu met Tsjechische, nee, Sloaken gewerkt. Dan zegt hij ook, 'ik vind het voor hun ook leuk dat ze een keer met kunst iets kunnen doen'. We hebben een hele goede verstandhouding. Dat is echt heel fijn. Dat is ook erg belangrijk. Niet iedere aannemer kan zo meedenken. Want ik heb alle mogelijke constructeurs gehad.

Van onmogelijk tot... Nou ja, eigenlijk is dat stuk altijd..wat gemeenten en toen ook in de Lakenhal willen eigenlijk.. Vanuit de gemeenten, de beste constructuur, de duurste constructuur ook. Maar dat zijn tegelijkertijd vaak de mensen die het minst kunnen meedenken met zo'n proces, wat een kunstwerk wordt. Dat is gewoon een ander proces dan een huis bouwen. En heel veel kunnen dat niet. En ik denk dat ook heel veel aannemers dat niet kunnen. Want Twan wel, daarom is dat ook zo bijzonder. Al sinds 2007.

DS: Ja, dat is wel even. Sinds je eerste project.

MT: Ik heb veel projecten ook in het buitenland gedaan. Dus ik denk dat ik zeven met hem heb uitgevoerd. Dus dat is veel.

DS: Ja, inderdaad. De ruimtes die je gebruikt, ze hebben allerlei verschillende functies gehad..

MT: Heel verschillend zijn ze.

DS: Ik ben eigenlijk wel benieuwd hoe dat sociale aspect van wat de ruimtes voordien waren, hoe dat jou beïnvloedt of dat überhaupt invloed heeft?

MT: Nou, ik denk het wel. Ik denk dat het altijd een rol speelt hoe je daar zelf aan de slag gaat. Of het nu zoveel verschil maakt in wat ik uiteindelijk daar ga doen, dat denk ik niet.

DS: Nee?

MT: Nee, dat denk ik eigenlijk niet. Dan gaat het toch echt over de eigenschappen van zo'n gebouw. Bijvoorbeeld een heel groot onderscheid; is het van beton of van hout? Dat maakt het hele grote verschil uit.

DS: Maar zo'n huis bijvoorbeeld in Gaza, ik bedoel het staat niet in Amsterdam, alleen al dat aspect is natuurlijk al zo'n gegeven. Of kun je dat echt helemaal loslaten?

MT: Nou ik vond het heel frappant. Ken je Ernst van Alphen?

DS: Ja.

MT: O, je kent hem?

DS: Ja, die schrijver die veel over Tweede Wereldoorlog en dergelijke, over herinneren schrijft..

MT: Zeker over de Holocaust heel veel. Ik ben ook bevriend met hem. Hij is in Gaza gekomen toen het klaar was. Ik heb toen een visum voor hem kunnen regelen en dat is al heel bijzonder, want ze weigeren bijna iedereen, ook toen in 2017, maar Ernst, die is geweest en die concludeerde; 'Ja, dit huis had ook ergens anders kunnen staan, deze installatie. Het is de context die zo enorm groot verschil maakt.' Maar qua architectonische installatie niet. Maar goed, je hebt andere materialen, je hebt andere samenwerkingen. Maar de materialen, hoe het pand eraan toe is, er was heftige brand geweest, er is een bom op dat gebouw gegooid, er is een zoon bij om het leven gekomen, er was een bomgat; die onderdelen zijn natuurlijk ongelofelijk verschillend, maar dat was de conclusie van Ernst. En ik vond dat hij gelijk had.

DS: Ja, dus eigenlijk kun je dat wel echt sec voor jezelf scheiden?

MT: Nou nee, sec niet.

DS: Niet als persoon, maar voor je werk?

MT: Ik vond het ontzettend emotioneel allemaal. Het heeft me ongelooflijk beroerd. De samenwerkingen. En ja, het gevaar ook. Ik bedoel, het heeft me ontzettend beïnvloed. Voor mij als mens, maar in het architectonische, dan zit het in die verbrande materialen, maar daardoor ging ik daar heel veel verbranden de.. hoe groot was die oppervlakte van die vloer.. ik denk 15 bij 11, en daar lagen allemaal tegeltjes op, die zijn we allemaal gaan verbranden. Ook de brokstukken van gebombardeerde wanden.

DS: Hoe bedoel je verbranden?

MT: Gewoon op de bouw, gewoon vuur stoken in het pand, die verbrande tegels en brokstukken puin gebruikte ik daarna. Dat speelt wel een rol. Natuurlijk. Nou ja goed, ik ga het in Suriname ook doen.

DS: Dat is ook wel een vraag van mij, want ik had opgeschreven 'hoe kies je de materialen'? Ik ging er eerst vanuit dat je gewoon werkt met wat er is.

MT: Op de hoofdmoot wel.

DS: Ja, nu hoorde ik in die podcast dat je soms ook zei 'ik heb heel veel gebouwen tot mijn beschikking en een aannemer die welwillend is, zo van; kun je, weet ik veel 400 deuren brengen of zo'?

MT: In die flats, daar heb ik alles gebruikt wat er was, alleen dat beperkte zich niet tot die zes appartementen. Ik mocht de hele flat slopen en we hebben toen 400 deuren uit al die andere appartementen gehaald. Ik bedoel maar; dat is wel daar voorradig. Dit was in Slotervaart, hier hebben we niet verbrand.

DS: Om het dan andere kleuren te geven?

MT: Nou, ook om te relateren aan die verwoesting. Aan wat er gebeurd is. Ik had ook een klein museumpje, een soort vensterbank, een plateau'tje gemaakt. Met alles wat we in de grond gevonden hadden. Dat waren allemaal bomscherven, granaatscherven. Het wordt onderdeel, maar dat is in detail. Maar de grote architectonische ingrepen, die hadden ook op een andere plek uitgevoerd kunnen worden met dit huis.

DS: Ja, dat kan ik me voorstellen. Maar goed, de materialen die je vindt, die heb je gebruikt. Die bepalen natuurlijk ook het beeld en het werk.

MT: Zeker, zeker, zeker. In Japan zijn dit bijna allemaal schuifdeuren van die.. Ja, gewoon heel andere materialen vind je.

DS: En voel je je daarin dus vrij om eventueel dat aan te passen?

MT: Nou in Japan hebben we het ook moeten aanvullen. Ik had ook echt die hele dikke balken nodig. Daar wordt eigenlijk heel mooi gebouwd met houtverbindingen. Maar dan ook enorme balken, met die houtverbindingen. Die gebruikte ik ook op één plek, hele dikke balken. Die hadden we niet genoeg. Want het is alleen maar... En die van oude Machiya's, stadsvilla's, nee, stadshuisjes. Ja, dit was gewoon een bedrijf waar iedereen zijn oude Machiya onderdelen kon brengen. Daar hebben we het gekocht weer. Tuurlijk doe ik dat.

DS: Maar je koopt niet iets nieuws?

MT: Ik koop niet iets nieuws. Nee, ik koop niet iets nieuws.

DS: Nou, ik leer toch best veel. Ik heb het een soort van gevraagd, maar ik stel gewoon de vraag nog een keer. Het is iets namelijk wat mij ook heel erg interesseert. Dus je werkt in gebouwen met veel geschiedenis. Ik zei net; hoe beïnvloedt jou dat? Nou, als mens best wel veel..

MT: Enorm, enorm.

DS: En ook heel begrijpelijk. En in je werk uiteindelijk, in de installaties iets minder. Maar is er een specifiek gebouw die omwille van zijn geschiedenis hoog op jouw lijstje staat om daar misschien iets mee te mogen doen?

MT: Nee, niet wat ik zo kan bedenken. Maar ik denk dat ik wat ik nu in Suriname aantref, daarvan zeg ik zelf steeds, ik kan niet dieper in mijn persoonlijke urgentie komen dan daar.

DS: Ja, want het betreft een lijkhuisje.

MT: Dit had ik niet eens kunnen verzinnen en zeker niet kunnen benoemen. Dat wil ik als allerliefste. Ja hiervan zeg ik; ik kan niet dieper in mijn persoonlijke urgentie komen dan hier. Mijn werk is het tegenovergestelde van wat jij van jouw werk zegt; eclectisch. Ik heb een enorme persoonlijke urgentie. Ik word enorm aangedreven door persoonlijke noodzaak met betrekking tot zekere thema's. En dat is heel mijn leven geweest en dat wordt eigenlijk steeds nog specifieker, of nog duidelijker waar ik het over wil hebben. Dat is een heel centraal gegeven, dat stuurt me aan. Ik kan ook niks anders doen dan dit, met deze thematieken, de extreme menselijke conditie, waarin mensen leven, juist in gebieden met oorlog, met heftige leefomstandigheden, kolonisatie, noem maar op.. Ik kan ook niet iets anders doen. Ik ben even de draad kwijt.

DS: Volgens mij wilde je zeggen, dat is mijn aanname, dat deze plek misschien zo goed aansluit..

MT: Ja dat wil ik zeggen.

DS: Zeker bij hetgeen wat jou zo drijft en de thema's waar je mee bezig houdt, zo is dat en ondanks dat je steeds ook wel zegt, die context is alles, maar je kijkt er naar..

MT: Ja toch naar een abstract werk precies en ja ik neem wel dingen mee hoor. Ik weet dat zij ook van schoonheid houden abstractie, sublimatie. Ja mijn werk heeft altijd wel beide; betekenis en schoonheid. En ik weet in Suriname dat ze van kleur houden. Ik weet ook dat er heel veel sloopafval is van gesloopte huisjes die rood of geel of roze geverfd zijn. Nou, dat is heel welkom. Ik weet dat de aarde, in Moengo is dat allemaal bauxiet, die is rood, heel donker rood bruin. Maar ik heb al een paar keer gezien; ze hebben ook heel fantastische zwarte aarde, de indianen wonen op witte aarde. Ik ga graven

daar, ook vanwege geschiedenis, en dan dan ga ik ook daar in met met zwarte of met witte.. Dat zijn dan toch ook de gegevens van zo'n van zo'n land. Ik had een gesprek met de burgemeester toen ik er was, nu tien dagen geleden, en dat is een heel lang proces geweest, voor die toestemming, omdat het zo beladen is en dus ik liet hem mijn ontwerp zien. En er was ook de loco burgemeester en hoge ambtenaren, allemaal in militaire uniformen, en toen zag hij mijn schets en toen zei hij, 'wij zijn zo opgelucht dat het niet over doodshoofden gaat'. Maar dat het zo mooi is en zo abstract. Mijn werk is eigenlijk altijd abstract. Mijn werk is nooit illustratief. Ik wil echt dat het transformeert tot een gesublimeerde laag. Dat alles te maken heeft met wat zich daar afspeelde, de geschiedenis. Daarmee lijntjes heeft. Maar ook overstijgt.

DS: Wat voor schilderijen maakte je vroeger? Of bevonden die zich wel in die categorie?

MT: Ik ben een ontzettende laatbloeiër. Ik heb er twaalf jaar erover gedaan, na de academie.. Ik studeerde af in schilderen en monumentale vormgeving en toen ik thuis kwam op mijn atelier zei ik tegen mezelf; 'met dit lichaam..Polio.. ga je toch geen monumentaal doen Marjan?' Toen heb ik negen jaar geschilderd om tot de conclusie te komen dat ik geen schilder ben. Toen ben ik gaan droedelen en uiteindelijk ben ik stoelen, en toen mijn hele huis vol gaan stapelen met spullen. En toen ik daar de eerste foto's van maakte dacht ik 'oké, dit is het begin van iets'. Dus je kunt dat helemaal niet rationeel besluiten, wat jou drijft. Je moet zoveel contact krijgen met jezelf. Zoveel reflecteren ook. Ook moeilijke gebieden in jezelf onderzoeken voordat je je taal, een authentieke taal gevonden hebt. Tenminste, dat is mijn ervaring. Maar ik vind er wel heel grote verschillen tussen de generaties nu en mijn tijd zitten. In onze tijd had je ook veel meer ruimte om te ontdekken wat die persoonlijke noodzaak is. En nu, op academies moet het zo snel gaan over cultureel ondernemerschap, en PR, en communicatie, teksten schrijven en toen was dat gewoon afwezig. In die tijd had ik een uitkering, ondertussen deed ik wel allerlei vrijwilligerswerk; ontwikkelingssamenwerking, helpen kraken, vrouwenhuizen, noem maar op, allemaal tegen kerncentrale Dodewaard. Maar ik had gewoon negen jaar een uitkering en tijd om mezelf te ontwikkelen, om daar achter te komen.

DS: Ja, dat is nu wel anders.

MT: Ja, dat is totaal anders. Die druk van de maatschappij nu.

DS: Nou dat, ja absoluut. En ik heb zelf een bijbaantje op de Academie voor Theater en Dans. Als je dan nu die studenten ziet, die hebben ook gewoon geen geld om überhaupt op kamers te wonen.

MT: Zo is dat.

DS: Ze hebben niet eens ruimte om zich te ontwikkelen.

MT: Nee. En als ze ruimte hebben, ja dan moeten ze een baan hebben om geld te verdienen, om te leven. Maar hoe kun je dan jezelf ontwikkelen? Ik heb werkelijk negen jaar met een uitkering hele dagen op atelier gezeten. En ik deed wel wat goede dingen voor mij. Ik was heel betrokken bij de wereld, daar heb ik me altijd voor ingezet. Maar ja, enorme luxe. En het was normaal. Het was gewoon normaal. En het was ook normaal dat het van belang was wat je deed. En dat is nu niet meer. De hele maatschappelijke context, politieke context is totaal veranderd.

DS: Ja, niet ten gunste van de kunstenaars.

MT: Nee, ik vind het ook zo erg. Aan iedereen die hier binnenkomt heb ik de neiging om te zeggen, het is daar allemaal mooi. Ik gun het eigenlijk zo iedereen en het kan gewoon niet meer. Het bestaat niet. Het zijn allemaal projectontwikkelaars die aan de touwtjes trekken, grote multinationals. Het is zo'n hard gevecht geworden in de hele maatschappij, in de politiek. En toen ging het om samenwerken. Toen ging het ook om emancipatie. De human values, die stonden voorop in die tijd. En nu is het een keiharde strijd. Ben een wolf anders word je zelf opgevreten. En zo is het gewoon. Ik heb me daar heel veel in verdiept. Ik vind het moeilijk om aan te zien eigenlijk. Ik heb de leeftijd om pensionado te zijn, maar ik vind het verschrikkelijk, terwijl dit maatschappelijk allemaal gebeurt, dus ik moet gewoon iets doen.. Wat dan in zo'n dorp in Suriname van belang lijkt te zijn, voor mezelf van belang is, en in Groningen ook. Dus dan maar meer assistentie als het niet meer gaat. Maar ik moet echt op mijn manier een bijdrage leveren.

DS: Mooi Marjan.

MT: En niet alleen maar aankijken, hoe ernstig het is met die wereld.

DS: Nou ja, er staat een vraag tussen, maar ik wil hem je eigenlijk niet stellen. Meer omdat hij gewoon te saai is, denk ik. Wanneer is het werk klaar?

MT: Ja, dat weet jij als schilder. Als je stopt, dan is het klaar.

- DS: We hebben dit wel even aangeraakt; je werk verdwijnt na het slopen van de panden vaak. Nou, Brutus dus niet. Maar de foto's blijven. En zie je de foto's dan als een archief of als het eigenlijke werk?
- MT: Nee, één van de twee producten.
- DS: Één van de twee producten?
- MT: Ze bestaan echt naast elkaar. Want de fotografie heeft ook, de foto's hebben ook kwaliteit. Ik noem het ook fotowerken. In die zin dat het geen documentaire foto's zijn. Je kunt niet een foto zo maken zoals ze bij mij uiteindelijk worden. Dat is ook omdat de ruimte vaak heel groot is en ook diepte en hoogte heeft. Het concept wat ik bedacht heb, of uitvoer ook, samen met een professionele fotograaf. Ga niet elk jaar een nieuwe camera kopen. Zij hebben de deskundigheid en het inzicht. En ik werk ook samen met een photoshopper, ook een professionele beeldbewerker. Het kost me jaren om die deskundigheid op te bouwen. [die tijd heb ik niet. Maar goed, die grote ruimte.. ik maximaliseer eigenlijk het standpunt. In die zin, vaak heb ik maar een meter of een paar meter afstand tot een ruimte die 14 of 11 meter breed is. Die ook nog hoogte en ook nog diepte kent. Dus we maken op verschillende plekken foto's. Er is een focuspunt, een centraal punt. De camera is altijd gericht op dat centrale punt. Soms schuin, soms omlaag of omhoog gericht, soms met de camera zo laag mogelijk op de grond of met de camera zo hoog mogelijk, waardoor al die lijnen bij elkaar komen. Het is niet een foto die je zomaar maakt. In die zin is het ook een autonome foto.
- DS: Oké, dus die twee staan wel echt naast elkaar. Je zei als je in de ruimte bent, dat heb ik dus nog niet ervaren, maar ik kan me een voorstelling maken, maar ik kan er dus eigenlijk niks over zeggen. Ik ben wel benieuwd wat jij vindt wat je verliest als je zo'n ruimte niet ervaart?
- MT: In Brutus bijvoorbeeld, daar heb ik in het plafond, hoeveel gaten hebben we daarin gemaakt? Ik dacht 16 of 20, 6 rijen van 4, gewoon op het dak, gewoon doorgeboord. Sander van Brutus moest wel heel erg wennen, maar ik was ontzettend, toen was die oorlog in Gaza in alle hevigheid losgebarsten. Dus ik moest daar gewoon iets mee. Toch een hele abstracte verwijzing naar hoe de bommen inslaan. En Sanne van Brutus, die moest even wel wennen. Maar uiteindelijk, zij vonden het goed. Ik kon daar toch doen wat ik wilde. Maar daar sijpelt dus altijd het water doorheen, daar druppelt het. Als het regent en het grondwater dat komt gewoon door de vloer, want die is ook helemaal kapot. Die invloed van het water daar en van dat druppen, ik vind het echt een beetje Tarkovsky-achtige energie. Dus dat hebben mensen ook heel veel benoemd, dat druppelen. Maar ook het verval wat je ziet, de erosie.. Op een gegeven moment groeide er ook een plantje. En hoe het ruikt.. Het is natuurlijk heel vochtig. Het was ontzettend koud. Echt tegen het vriespunt. Het was ontzettend zwaar. Het werk was ongelooflijk zwaar, maar dat ervaar je gewoon als je daar bent. De kilte, al die zintuigen, die spreken. En je ziet het werk. Je staat er ook met je neus bovenop en je kúnt er met je neus op gaan staan. Dus, op een foto zie je dat minder snel. <sup>[1]</sup><sub>SEP</sub>Maar ik heb alle rotzooi aan hout, plaatwerk, alles wat daar was, nog te vies om aan te pakken want er hadden heel lang daklozen, verslaafden illegaal en brand veroorzaakt. Die platen waren nog te vies om aan te pakken, de ratten lopen daar.. En we hebben daar alles, met Jeroen de assistent, in stukjes gezaagd. En dat werden mijn kostbaarheden. Vooral als die grote spijkers er nog uit steken. En dat zie je natuurlijk op zo'n foto minder, die details, dan dat je daar bent. En je ruikt het ook. Alle zintuigen. En dat heb je met de foto's juist niet. Maar goed, ik kan een perspectief laten zien wat je op de locatie, in het echt, niet kunt zien.
- DS: En gebeurt het nu wel eens andersom? Dus bijvoorbeeld dat mensen naar Brutus gaan en zelf foto's maken. Zie je ook wel eens een perspectief dat je denkt, oh wat grappig, dat heb ik nooit gezien?
- MT: Nee, als je daar meer als vier maanden werkt dan.. Want ik heb ook heel veel site-foto's gemaakt waar bezoekers juist helemaal niet mogen komen, ze moeten toch op het vlonder, maar als ik er ben met een paar mensen, een groepje of zo, dan laat ik ze natuurlijk gewoon rondlopen. Maar ik heb juist ook perspectieven genomen waar het publiek helemaal niet mag komen. Dus die ontzettend moeilijk waren.
- DS: Ik ben eigenlijk nog wel benieuwd naar de werken die je hiervoor maakte. Dus dat je ging stapelen in je eigen huis.
- MT: Ik zal je een paar foto's laten zien.
- DS: Oh, dat vind ik leuk.
- MT: Nou, dit zijn de archieven. Dit is de aller-aller-aller eerste foto die ik gemaakt heb.
- DS: Wat grappig. En zijn dit dan alle spullen die je bezat, maar dan bij wijze van aan één kant van de ruimte gestapeld?
- MT: Nee, dit is mijn huiskamer. De schouw en het klokje en het lampje. Mijn hulp, die stofzuigde hier gewoon toen die vloer nog niet vol was. Het heeft ook anderhalve maand of zo geduurd, dat ik hier mee



bezig was. Het verschil tussen deze en die, is dat ik hier die hele wand heb laten vallen. Dus hier ontstaat in één foto chaos en orde. Ik had toen een groot huis, dus ik heb alle ruimtes van in dat huis volgestapeld.

Ik ben van een tweeling, mijn broertje is dood. Dat gegeven van tweelingbeelden.. Maar je ziet ook al mijn boeken.. Dus er zitten zeker anekdotische, persoonlijk verwijzingen in. <sup>[1]</sup>~~[5]~~En hier heb ik een wand laten vallen; in één beeld zowel orde als chaos. Bomen en planten heb ik ook gebruikt in mijn werk.

DS: Wat bijzonder.

MT: Ja.

DS: En een hoop spullen.

MT: Rode kool, maar ook, ja, dat is echt anekdote, maar die mensen zien die helemaal niet. Zakjes met diepvriesvlees..

DS: Ik las ook ergens dat er altijd een paar schoenen ergens vooraan staat.

MT: Ja, hier zie je dat.

DS: Zodat je gevolgd..er in kan stappen.

MT: Hier zie je er drie.

DS: Ja, inderdaad!

MT: Dit vind ik echt ook een zelfportret. Kijk, twee schoenen. Hier ben ik voor het eerst naar afvalsorteerbedrijven gegaan om materialen te halen en dat mocht toen nog, dan reed met mijn DAFje binnen en kon ik het gewoon volladen. En dit zijn allemaal materialen van zo'n sloopbedrijf, maar die allemaal met bouwen al te maken hebben. Maar hier heb ik keurig weer gestapeld, ook alle verf nog van de periode die achter me lag, van het schilderen.

DS: Ja, bijzonder. Oh wat grappig, die lijnen zo erin.

MT: Ja, net als in mijn atelier, maar dat ik niet meer horizontaal, maar verticaal ging stapelen. Ja, heel veel dingen uitprobeer ook, al mijn boeken. Er zitten ook heel veel persoonlijke verwijzingen in. Daar heb ik niet meer zoveel mee. O ja, hier hebben we brand gestookt. Maar dat is niet echt gelukt, vind ik. We moesten natuurlijk heel voorzichtig zijn. Ja, dit is het opleidingscentrum voor de brandweer. Die waren zo bang dat ze bij het minste geringste al kwamen blussen.

Een paternoster, een goederenliftje. Zelf met assistent gemaakt. En dat hebben we steeds met andere spullen volgestapeld. Dat is ook het filmpje.

DS: Gaaf.

MT: Verbrand hout. Leeg, planten van een balkon.

DS: Wat grappig. Het lijkt wel zo'n testbeeld. Een ouderwets testbeeld.

MT: Ja. Dit was in Pictura in Dordrecht. Daar had ik tien, vijftien kunstenaars uitgenodigd om zo'n kleine ruimte vol te stapelen.

DS: Te gek.

MT: En daar hadden we dat bouwwerk gebouwd ,daar in Pictura... Ik mis eigenlijk één foto. Dit zijn allemaal die kleine ruimtes van mensen. Fantastisch. Lopende band, heb ik ook een filmpje gemaakt. Spullen die naar boven en naar beneden lopen. Op mijn atelier, van die lopende banden gehoord..

DS: Wat heerlijk. Het gaat toch ook heel erg over perspectief, nu ik dit zo zie.

MT: Ja, ook. Dit is in de atoomkelder in Museum Bommel van Dam in Venlo. Dit was eigenlijk het eerste archief. Het zijn de volgende archieven. Zwart-wit allemaal. Niks is geverfd, alles is op sloopbedrijven gehaald, gesorteerd op zwart en wit. Hier begint het eerste verwoest huis.

DS: Fantastisch.

MT: Maar ik mis één foto, want die is eigenlijk...

DS: Toen ik het voor het eerst zag, het verwoest huis, dacht ik dat het helemaal gemaakt was van boeken.

MT: Ja, dat denken heel veel mensen.

(0:58:32 - 1:03:28) verwijderd omdat we op de laptop zoeken en praten over de weergave van de laptop.

MT: Maar goed, daar begon het eigenlijk mee. Eigenlijk met dat ene waar ik die spullen gehaald had bij dat afvalsorteerbedrijf. Allemaal van kapotte huizen en zo, sloopmateriaal. En daarna ging ik een werk maken. Daar had ik zelf een doorgezakt plafondetje getimmerd. Boven in een van die kamers. Ja, en daarna dacht ik, oké. Ik zou dit ook echt in een huis kunnen doen. Doorgezakt plafond.

DS: Ja

MT: Zo begon het.

DS: Dus zo kwam eigenlijk het idee om het buiten je atelier te gaan zoeken?

MT: Zeker, zeker. En toen kwam ik Twan tegen. Hij was een vriend van een vriend van mij. En ik vroeg Twan, weet jij een pand waarin ik dat kan doen? 'Nou, ik kan wel zoeken'. In no-time had hij een snackbar gevonden. Die mensen zijn het er mee eens.. En die installatie heb ik gemaakt toen, met Twan. En toen kwamen bezoekers. Ken je Gordon Matta-Clark?

DS: Ja

MT: Goed, ik kende hem niet toen ik dit eerste verwoeste huis maakte. Maar een aantal mensen noemde zijn naam. En nu noem ik Gordon Matta-Clark ook altijd de godfather van mijn werk.

DS: Dat kan ik me voorstellen.

MT: Ja, hij heeft het over een sculptuur maken van een gebouw, en dat is het voor mij ook.

DS: Ik heb net een heel boek over hem gelezen. Zijn werk is natuurlijk waanzinnig. Ik was zo om de indruk van zijn schrijven. Hij schrijft hele poëtische stukken.

MT: Dat wist ik niet. Waar vond je dat, in welk boek?

DS: Ja, het is een vrij dik boek. Je kan het helaas nergens krijgen. Ik moest het ook echt bij de universiteitsbibliotheek lenen. Althans, je kan het wel kopen voor heel veel geld. Het heet Gordon Matta-Clark's Writings. Dat zijn dus ook stukken uit zijn notitieboeken en eigenlijk gaat het over zijn hele leven. Maar er zijn ook stukken opgenomen die hij heeft geschreven. En die zijn zo wild en poëtisch. Echt fantastisch.

MT: Hij was wel wild, denk ik ook.

DS: Dat denk ik ook wel.

MT: Ja, maar heel divers. Want hij had ook een restaurantje.

DS: Ja klopt.

MT: Maar heel vroeg gestorven, 37 of zo. En eigenlijk heeft hij qua panden geen mazzel gehad. Moet je kijken, dat ik dat nu al elf keer heb kunnen realiseren. Dus panden heb gekregen. Dat is hem vaak niet gelukt. Ik weet ook in Antwerpen is het gewoon niet open gegaan, hij heeft die installatie gemaakt maar het is nooit open gegaan vanwege gemeenteambtenaren. Niet veilig genoeg, ik heb er ook ontzettend mee te maken, maar goed. Dat constructie rapport is dan een garantie, maar dan krijg je de brandweer nog.. dus dat is een heel belangrijk onderdeel waar je eigenlijk niks mee te maken wil hebben. In leiden heb ik een keer, daar hadden we ook met een museum gewerkt, en die eisten dat we dezelfde constructeur hadden die ook de nieuwbouw gaat realiseren op die plek waar ik dus die huisjes had. En dat was een van de grote constructiebedrijven, constructeurs. Nee, ik zeg het fout. Goed, ik ben een beetje moe. Was ook ziek.

Goed, die man is vier keer op de bouw geweest. Uiteindelijk was de conclusie dat ik niets van mijn ontwerp kon uitvoeren. Toen heb ik met Twan gesproken. 'Twan, jij zegt me heel eerlijk wat kan en wat niet kan en wat ervoor nodig is'. Nou, hij zei, 'we kunnen alles uitvoeren, alle drie de perspectieven die je wil, alleen we gaan die constructeur nu niet meer uitnodigen'. Ik ging het overleggen met Meta, de directeur. 'Als het klaar is roepen we de constructeur er opnieuw bij en dan gaat hij bepalen wat erbij moet om het veilig te maken', Want veilig willen we dat allemaal. En zo hebben we het toen gedaan. Maar via de buitenkant. Dus die veiligheid vonden we allemaal belangrijk, en nu was het gewoon via de buitenkant en binnen heb ik kunnen doen wat ik wilde. En dat was de grote test met Twan. En hij stelde dit voor, 'oké we sturen hem naar huis nu en we vragen hem weer te komen als wij alles gebouwd hebben'. Meta, de directeur, vond dit een goede oplossing. Anders was ik gestopt. Ik ga me niet vijf maanden of vier maanden uit de naad werken als ik niet kan doen, artistiek gezien, wat ik wil. Maar ook de brandweer, die hebben de macht om het gewoon stil te leggen. En Gordon Matta-Clark heeft dat veel meer meegemaakt. Ook in New York een keer op zo'n shipyard.

DS: Ja, bij zo'n pier.

MT: Op zo'n pier. En daar heeft hij zich opgesloten, heeft hij gewerkt. En toen het klaar was heeft hij de deur opengezet. En binnen een dag, of twee dagen, is hij er al door de politie uitgehaald. Ik bedoel, hij heeft die mazzel niet gehad.

DS: Maar dat is wel het enige werk dat heel lang is blijven bestaan omdat.. het was gewoon een hele grote ellipsvormige uitsnede.

MT: Je bedoelt als foto?

DS: Nou ja, het pand is ook nog best lang blijven staan.

MT: Tuurlijk, ja, ongetwijfeld, maar niet dat mensen binnen mochten.

DS: Nee, dat niet.

MT: Dat bedoel ik. In Leiden of in Japan, ze zeggen dat er vijfduizend mensen zijn geweest. In Leiden drie, dat is best wel veel. Dus echt wel een wezenlijk onderdeel van mijn werk. En ik heb gewoon heel veel mazzel gehad en nu gaat de twaalfde plaats vinden in Suriname.

DS: Ja, te gek.

MT: Ik heb gewoon toestemming van de burgemeester.

DS: Echt te gek. En je bent er net geweest, toch?

MT: Yes.

DS: Ja, super. Ik heb nog twee vragen voor je. Transformeert jouw werk de ruimte of legt het iets bloot wat er eigenlijk al is?

MT: Nou, ik denk en-en. Het transformeert de ruimte, het is een perspectief. Het is alleen maar een perspectief wat je niet eerder kon zien. Omdat die vloeren erin zitten, plafonds erin, muren erin zitten. Dus door daar iets aan te veranderen, krijg je in datzelfde gebouw, van diezelfde ruimte, een ander perspectief.

DS: Ja, mooi gezegd. Dus daarmee legt het ook iets bloot?

MT: Het legt zeker iets bloot, daarom vind ik het en-en.

DS: Ja, mooi.

MT: Want dat deed Gordon Matta-Clark niet. Dat stapelen wat ik doe, dat opbouwen van een nieuwe sculptuur, dat deed hij niet. Hij sneed echt in gebouwen. Dus dat is een groot verschil. Dus ik voeg wel nog iets toe, wat er niet was. Eigenlijk leg ik alles, alle spullen op een andere plek.

DS: Ja, eigenlijk wel hè?

MT: Eigenlijk leg ik gewoon alles op een andere plek, meer niet.

DS: Een beetje verplaatsen.

MT: Ja, gewoon verplaatsen, alsof het zo simpel is.

DS: Wat is jouw meest dierbare ruimte, fysiek of mentaal?

MT: Nou, dat weet ik niet meteen. Misschien Gaza omdat het ook een hele fijne samenwerking was, maar ook omdat het zo'n betekenis had voor de mensen, dat kleurt dan gewoon heel erg. Want ik heb ook heel veel macht en hebzucht meegemaakt in de buitenland. Heel erg zelfs.

DS: Op wat voor manier bedoel je? Macht en hebzucht? Ja, macht kan ik me voorstellen..

MT: Daardoor is die installatie in Brazilië voor de Mercosur Biënnale niet doorgegaan. Ja, machtzucht, hebzucht, hebzucht heb ik in Arles Rencontres ook ontzettend mee gemaakt. Maar goed, ik heb alles betaald. Maar heel directief. Ik kan niet alle details vertellen. Ik heb het in de Elzas, dat project is ook niet doorgegaan, terwijl ik er al 16.000 ingestopt had. Dat is ook alleen maar macht en hebzucht. Het is in de wereld heel erg toegenomen, en in Nederland proberen we nog vast te houden aan goede samenwerkingen en zo. Maar goed, deze tijd van het neoliberalisme, daarin wordt egoïsme, of narcisme zoals sommige schrijvers zeggen, eigenlijk gelegitimeerd.

DS: Geen vrolijke afsluiter.

MT: Nee. Maar we gaan toch afsluiten.

DS: Zo is dat. Dank je wel voor je tijd.